

JANÁČKOVA AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V BRNĚ

Divadelní fakulta

Ateliér divadla a výchovy

Salón odmítnutých v čase aneb
Proměna celostátní přehlídky
ochotnických souborů FEMAD

Bakalářská práce

Autor práce: Petr Theodor Pidrman

Vedoucí práce: MgA. Jonáš Konývka

Oponent práce: MgA. Pavel Baďura, PhD.

Brno 2018

Bibliografický záznam

PIDRMAN, Petr Theodor. *Salón odmítnutých v čase aneb Proměna celostátní přehlídky ochotnických souborů FEMAD [Salon of the rejected in time or transformation of national exhibition of the amateur theatre FEMAD]*. Brno: Janáčkova akademie múzických umění v Brně, Divadelní fakulta, Ateliér divadla a výchovy, rok. 2018 s.[63] Vedoucí bakalářské práce MgA. Jonáš Konývka.

Anotace

Bakalářská práce "Salón odmítnutých v čase aneb Proměna celostátní přehlídky ochotnických souborů FEMAD" se zabývá historií Festivalu mladého amatérského divadla (FEMAD) s podtitulem salón odmítnutých v Poděbradech od jeho založení po rok 2017. Současně nabízí popis 46. ročníku festivalu spolu s dotazníkovým průzkumem. V neposlední řadě srovnává vnímání podtitulu v historii a současnosti.

Annotation

Bachelor work "Salon of the rejected in time or transformation of national exhibition of the amateur theatre FEMAD" deals with the history of the Festival of Young Amateur Theater (FEMAD) with the subtitle of salon of the rejected in Poděbrady since its foundation to the year 2017. At the same time, it offers a description of the 46th annual festival together with the questionnaire survey. Last but not least, it compares the perception of the subtitle in history and present.

Klíčová slova

amatérské divadlo; přehlídka amatérského divadla;
Festival mladého amatérského divadla; FEMAD; salón
odmítnutých; Poděbrady; beseda v kruhu;

Keywords

amateur theater; festival of amateur theater; Festival of
Young Amateur Theater; FEMAD; Salon of the rejected;
Poděbrady; discussion in a circle;

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Knihovně JAMU a používána ke studijním účelům.

Brně, dne 21.5.2018

Petr Theodor Pidrman

Poděkování

Děkuji MgA. Jonášovi Konývkovi za trpělivost, svědomité vedení, postrčení kupředu, podnětné připomínky a korektury. Děkuji rodině za pochopení a podporu. A v neposlední řadě děkuji všem, kteří festival dělají či dělali a byli ochotni odpovídat na mé dotazy.

Obsah

Předmluva.....	7
Úvod.....	9
1. Historie Festivalu mladého amatérského divadla.....	11
1.1 Situace amatérského divadla po roce 1968.....	11
1.2 Počátky Festivalu mladého amatérského divadla.....	12
1.3 První ročník.....	13
1.4 Další ročníky.....	14
1.5 Politické problémy.....	17
1.6 FEMAD v Libici nad Cidlinou.....	18
1.7 FEMAD a Divadelní Třebíč.....	19
1.8 Současnost festivalu.....	20
2. FEMAD - 46. ročník.....	21
2.1 První den.....	22
2.2 Druhý den.....	23
2.3 Třetí den.....	25
2.4 Čtvrtý den.....	27
2.5 Specifika FEMADu.....	28
2.5.1 Diskuze FEMADu v minulosti.....	28
2.5.2 Diskuze FEMADu v současnosti.....	29
2.5.3 Festivalový zpravodaj.....	32
2.5.4 Vítání souborů.....	33
3. Dotazníkový průzkum.....	35
3.1 Dotazník pro diváky a účastníky seminářů.....	35
3.2 Dotazník pro soubory.....	36
3.3 Závěry dotazníkového průzkumu.....	37
4. Salón odmítnutých v čase.....	39
4.1 Komentář Václava Špirita.....	39
4.2 Komentář Jaroslava Kodeše.....	40
4.3 Komentář Milana Strotzera.....	41
4.4 Srovnání komentářů.....	42
Závěr.....	44
Použité informační zdroje.....	47
Seznam příloh.....	49
Přílohy.....	50

Předmluva

„Jak je možné, že nevíte o FEMADu? Vždyť je to super přehlídka!“ Podobné myšlenky se mi honily hlavou na jedné z prvních hodin během prvního semestru studia na JAMU. Povídali jsme si o přehlídkách amatérského divadla, které jsme navštívili a nikdo v místnosti kromě mě nevěděl, že v Poděbradech nějaká přehlídka existuje.

Já o ní vím už od roku 2013, kdy jsem se jí poprvé účastnil jako člen souboru Rádobydivadlo Klapý. Od té doby navštěvuji FEMAD pravidelně. Během dlouhých večerů strávených na nádvoří poděbradského zámku jsem se dověděl pár střípků z minulosti festivalu mladého amatérského divadla a byla mi objasněna i původní myšlenka podtitulu salón odmítnutých. Fascinovalo mě, že existovali lidé, kteří za komunistů riskovali a pozvali několik souborů, které buď hráli hry nepohodlných autorů, nebo jejich členové sami byli straně nepohodlní.

Přišlo mi nemyslitelné, aby se v Brně nevědělo o tom, co se v září v Poděbradech děje. Tak jsem zadal FEMAD jako téma bakalářské absolventské práce a hodlal popsat ten festival, kde jsou si diváci rovni s lektory nejen v hospodě u piva, ale i v reflexi po představení. Festival, kde vám organizátoři nedoporučí chodit na hotel, protože jste se propili k času, kdy se začíná podávat snídaně. Festival, kam už se prakticky nevejde víc lidí, než tam jezdí. Festival, který vás inspiruje dnem i nocí.

Proto nabízím tuto práci, jako klíč k pochopení mého nadšení pro členy poděbradského divadelního spolku Jiří, kteří neztrácejí elán ani ve chvíli, kdy jde spát poslední opozdilec z divadelního baru.

Tuto práci tedy píší co nejsvědomitěji jako poděkování za to, že jsem si mohl v Poděbradech najít

spoustu přátel, zhlédnout mraky povedených inscenací a aktivně diskutovat o těch nepovedených.

Také doufám, že po přečtení této práce bude každý, kdo tvrdí, že má rád dobré divadlo a ještě nebyl na FEMADu, hořce litovat a příští rok se tam s ním setkám.

Úvod

Divadlo jako způsob vyjádření tvůrčova pohledu na svět, či jako reflexe společenského dění, bylo bohužel v době normalizace v Československu velmi často poplatné době. Tím nebyla zasažena pouze profesionální divadelní scéna. Cenzura, kontroly a regulace dopadaly i na snahy amatérských divadelníků o vyjádření se skrze scénické prostředky.

Amatérské divadlo jako by v té době stagnovalo, trendem bylo klasické činoherní pojetí, což se odráželo i na národní přehlídce Jiráskův Hronov¹, která byla téměř výhradně činoherní. Jiné, progresivnější formy divadla se prosazovaly opravdu těžko a většinou byly pro svou dvojvýznamovost a nejednoznačnou čitelnost režimu nepohodlné. Nepohodlní byli i lidé, kteří s novými formami experimentovali a jejich účast na prestižní přehlídce v Hronově byla logicky zamítnuta.

Na počátku sedmdesátých let se však vyskytla možnost pořádat festival, kde by se setkávali lidé, kteří mají chuť experimentovat s divadelními metaforami a posunout je za hranice činohry. Festival, který by mohl být epicentrem bouřlivých debat nad poměry na české amatérské scéně. Festival, kde se mohou setkávat profesionálové s neprofesionály, mladí se zkušenými, kde mohou čerpat a sdílet nové poznatky z oblasti alternativních divadelních forem. Festival, kde bude prostor pro rozklíčování jinotajů v inscenacích běžujících na současné společenské dění.

Možnost uspořádat festival, který by podobná kritéria uskutečnil, se naskytla právě v Poděbradech – polabském městečku ve středočeském kraji. Zde byli

1 Jiráskův Hronov je celostátní mezidruhová přehlídka amatérského divadla s mezinárodní účastí. Více na <http://www.nipos-mk.cz/?cat=40>.

vynalézaví lidé, kteří toužili dělat živé formy divadla, bylo zde dobré „krytí“ ze strany městského národního výboru a dokonce i dostatek financí. Vznikl tedy Festival mladého amatérského divadla – zkráceně FEMAD – s podtitulem salón odmítnutých.

Předmětem mojí bakalářské práce je přiblížit okolnosti vzniku festivalu, jeho historii a současnost. Od organizátorů mi byly zapůjčeny dva díly festivalové kroniky, ve kterých jsou k prvním ročníkům jen kusé informace. Další jsem tedy hledal v Databázi českého amatérského divadla, v archivu časopisu Amatérská scéna, v programové brožuře z roku 1979 a podstatnou část jsem získal i korespondencí s lidmi, kteří pomáhali festival organizovat. Tomu se věnuji v první kapitole.

Ve druhé kapitole popisuji za významné pomoci festivalových zpravodajů průběh 46. ročníku, jehož jsem se přímo účastnil v roce 2017 a kde jsem také prováděl dotazníkový průzkum, jenž reflektuji v kapitole třetí.

Čtvrtá kapitola je věnována samotnému podtitulu festivalu, porovnávám jeho historický kontext s kontextem dnešní doby pomocí komentářů tří mužů, kteří jsou s festivalem úzce spjati. V závěru potom nabízím svůj pohled na přínos festivalu v minulosti a v současnosti.

1. Historie Festivalu mladého amatérského divadla

1.1 Situace amatérského divadla po roce 1968

Po invazi vojsk Varšavské smlouvy na území Československa v srpnu roku 1968 začalo být divadlo pod přísným dohledem státních a politických orgánů. Samozřejmě byla touha podrobit dohledu i amatérskou divadelní scénu. To se naštěstí nikdy nemohlo podařit, protože nebyl vybudován spolehlivý systém, který by mohl schvalovat a posuzovat jednotlivé inscenace a soubory, zda jsou či nejsou přijatelné. Nově vzniká Ústav pro kulturně výchovnou činnost (ÚKVČ) a nově se také strukturují krajská a okresní kulturní střediska.

Některé amatérské divadelní soubory začínají opouštět tradiční interpretační divadelní jazyk činohry a obrací se svou tvorbou směrem k ne tolik čitelným alternativním formám divadla a k divadlu poezie. „Alternativní divadlo se totiž čím dále tím více projevuje jako půda, kde si lze klást některé základní otázky smyslu života, vztahů i tvorby v ‚normalizovaných‘ společenských podmínkách“², píše v Cestách českého amatérského divadla pan profesor Císař.

Festival mladého amatérského divadla není přehlídkou divadla poezie nebo alternativních divadelních forem, ale přesto byl ve svých počátcích prostorem mimo hlavní zájem stranických orgánů a bylo zde útočiště pro hovory o nových tendencích amatérského divadla a místo pro vzájemné inspirace divadelních souborů.

2 CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. PRAHA: IPOS, 1998, s.283

1.2 Počátky Festivalu mladého amatérského divadla

Počátky historie divadelní přehlídky v Poděbradech se dají podle programové brožury FEMAD 1997, která vyšla u příležitosti 25. ročníku festivalu, vysledovat na podzim roku 1971. Ing. arch. Jan Pavlíček v brožuře píše, že myšlenka vytvořit festival se zrodila „v redakci ‚Ochotnického divadla‘ při kávě s Jiřím Benešem. Vyprávěl jsem o místopředsedkyni MěNV Vlastě Kovaříkové, která měla obrovské pochopení pro potřeby ochotnického divadla, která dovedla sehnat i peníze pro jakousi minipřehlídku, kterou plánoval poděbradský soubor ‚Jiří‘ a Jiří Beneš, mistr ve vymýšlení maskovacích manévru okamžitě vycítil příležitost: bude-li více peněz, přehlídka učňovských souborů bude v Poděbradech, a to hned jako krajská. Už za týden přijel Beneš do Poděbrad, aby se seznámil s onou paní, která aniž to ví, svým skromným chováním a chápajícím přístupem, na tehdejší dobu značně neobvyklým, vlastně může za to, že festival vznikl.“³. Jan Pavlíček je tedy právem považován za jednoho z otců festivalu. V době vzniku festivalu byl členem DS Jiří, autorem mnoha divadelních her, režisérem a výtvarníkem.

Za dalšího takového otce můžeme označit právě zmíněného Jiřího Beneše, šéfredaktora Ochotnického divadla, divadelního odborníka a pedagoga.

Zmínka o paní Vlastě Kovaříkové je ve vzpomínce Jana Pavlíčka poměrně důležitá. Právě ona pomohla oběma pánům myšlenku realizovat z hlediska finančního, ale také festival, dá se říci, kryla. Na jednu stranu to byla kovaná komunistka, na stranu druhou měla velice vřelý vztah k divadlu a také si vážila kvalit pana Pavlíčka.

3 STROTZER, Milan: FEMAD STŘÍBRNÝ. Programová brožura XXV. Ročníku FEMAD – festivalu a dílny divadla pro děti v Libici nad Cidlinou 1997, str. 57

Beneš a Pavlíček přibírají do organizačního týmu ještě dramatika, spisovatele, redaktora, filmového a divadelního herce Pavla Boška.

Tato trojice pro listopad roku 1972 vymyslela první ročník krajské přehlídky učňovských souborů. Už od prvního ročníku se zde však neprezentovaly pouze soubory učňovské, což nikomu nevadilo. „*V programovém prohlášení se praví, že by se měl stát injekcí pro stárnoucí amatérské divadlo*“⁴. Od čtvrtého ročníku festivalu vzniká také název, který se v Poděbradech udržel do dnes, tedy FEMAD – festival mladého amatérského divadla. Tento název vymyslel pro festival tehdejší ředitel kulturního střediska Miroslav Hraběta. Jan Císař se v publikaci Cesty českého amatérského divadla vyjadřuje k názvu takto: „*Zřejmě se v tomto vymezení ‚mladého‘ divadla odrážely tendence, které se nejvýrazněji prosazovaly v těch podobách divadelního jazyka, jenž se vzdaloval jazyku činoherního divadla – tedy v divadle alternativním*“⁵.

1.3 První ročník

V časopise Amatérská scéna píše Pavel Bošek o prvním ročníku festivalu jako o pestré přehlídce, kdy se představilo deset souborů s inscenacemi rozličných žánrů. Festival se konal během devíti listopadových večerů a jednoho odpoledne, kdy se hrála pohádka pro dětské publikum. V rámci doprovodného programu se potom uskutečnila řada přednášek a kulturních akcí. Zdá se, že první ročník měl také své mouchy, ale poděbradští po něm rozhodně neztratili chuť v započaté tradici pokračovat, což můžeme usoudit podle reflexe Pavla Boška v závěru již zmiňovaného článku v časopisu Amatérská scéna, kde se

4 CÍSAŘ, Jan. *Cesty českého amatérského divadla: vývojové tendence*. PRAHA: IPOS, 1998, s.293

5 Tamtéž

píše doslova toto: „Chce to: místo devíti divadelních večerů pouze pět, místo čtyř seminářů pouze dva, ale navštívené, a pečlivý výběr inscenací. Poděbrady mají dost sil zopakovat letošní festivalovou premiéru a dokázat, že i v amatérském divadle existuje vedle fyzického mládí i mládí duševní“⁶.

1.4 Další ročníky

O půl roku později, tedy mezi 24. a 29. dubnem roku 1973 se již koná další ročník Festivalu mladých amatérských divadelních souborů v Poděbradech. Pavel Bošek v článku věnovanému tomuto ročníku píše, že je příhodné pořádat přehlídku mladých souborů právě na jaře. Doslova se vyjádřil takto: „A přináší-li jaro životní svěžest, stejně tak musí vnést mladé divadlo svěžest do celého ochotnického hnutí“⁷. Nyní už je jasné, že se v Poděbradech zrodila pěkná divadelní tradice.

Program druhého ročníku je v článku popsán jako vskutku barvitá koláž různých divadelních inscenací, kde každá byla svým způsobem inspirativní. Prakticky se není čemu divit, protože se do programu festivalu zdaleka nevešly všechny soubory, které měly zájem zde vystoupit.

Podle Boška byl největším záporem „společenský život ve dnech festivalu“⁸. Na druhou stranu celý článek o druhém ročníku festivalu uzavírá suverénně působícím výrokem, že „Poděbrady už dnes skutečně znamenají zdravý proud v ochotnickém hnutí a zůstanou-li neokázale svěží, bude se tam jezdit na mladé divadlo“⁹.

6 BOŠEK, Pavel. MLADÉ PODEBRADY. Časopis Amatérská scéna č. 2/1973, ročník 10. (Ochotnické divadlo 19.), IPOS Praha, str. 1

7 BOŠEK, Pavel. PODEBRADSKÉ JARO. Časopis Amatérská scéna č. 7/1973, ročník 10. (Ochotnické divadlo 19.), IPOS Praha, str. 15

8 Tamtéž

9 Tamtéž

Naštěstí organizátoři nepolevili a na mladé divadlo se v dalších letech skutečně do Poděbrad pravidelně jezdilo. Každý ročník je popisován jako opravdu pestrá a inspirativní přehlídka.

Roku 1976 byla tradice divadelního festivalu narušena rekonstrukcí světelného parku divadla Na kovárně v Poděbradech. Ovšem organizátoři nedopustili přetržení navázané tradice a na začátku října téhož roku se konal třídní seminář, v rámci něhož proběhla i dvě představení.

FEMAD se stává velice rychle známým nejen pro kvalitní dramaturgii, ale také díky diskuzím k inscenacím. Hlavním specifikem přehlídky byl fakt, že se jednalo o „salón odmítnutých“. Tímto termínem jej pojmenoval v článku v časopise Amatérská scéna z roku 1979 právě Pavel Bošek. Dal tedy najevo, že v programu přehlídky se objevilo hned několik inscenací, které sítím oficiálních činoherních přehlídek neprošly. Jednak proto, že se hodně odkláněly od (v té době preferované) podoby tradiční činohry, jednak proto, že byly podezřelé hlavně z ideologických a politických důvodů.

Po smrti Pavla Boška roku 1980 se k pořadatelům připojuje středočeské krajské kulturní středisko a okresní kulturní středisko v Nymburce, na obsahu festivalu to naštěstí nic nemění. Ve stejné době se k organizaci připojuje i tehdejší metodik pro amatérské divadlo střediska knihovnických a kulturních služeb Praha, herec a režisér Václav Špirit. Ten až do své emigrace roku 1983 významně přispíval ke kvalitě festivalu.

V dokumentu o desátém ročníku festivalu mladého amatérského divadla v Poděbradech se režisér a herec Vladimír Hetflejš zmiňuje o tom, že „*Poděbrady se staly ve světě amatérského divadla pojmem, jako dílna*

*amatérského divadla, kde se hodně hovoří a hledá se, promýšlejí se nové postupy, nové formy*¹⁰. Také zde zmiňuje, že takový festival, jako je FEMAD, je „cennější a prospěšnější, než klasický, řekl bych kamenný, kde už se jenom předvádějí vrcholné výsledky ochotnické práce“¹¹. To je důkaz, že organizátoři poděbradského festivalu opravdu dbali o rozvoj amatérského divadla a hledání nových přístupů a forem a to především otevřenými reflexemi jednotlivých představení. Součástí poroty byli vybírání i ochotničtí herci, jako například právě Vladimír Hetflejš, který se také stal členem poroty coby amatérský herec.

Nejen tím byl FEMAD jedinečný. Už v sedmdesátých letech se o něm mluvilo jako o nesmírně inspirativním festivalu a zájem o něj stoupal. Organizátoři samozřejmě neusilovali o jakoukoli reklamu v médiích, dokonce byla období, kdy platila zásada, že nejlepší propagace je ta nulová. Během první poloviny osmdesátých let se podle festivalové brožury z roku 1997 stává poděbradský festival jednou z nerozsáhlejších divadelních akcí své doby. Podle oficiálních počtů se v roce 1985 účastní FEMADu 340 seminaristů a přibližně stejný počet členů hrajících souborů, neoficiální počet účastníků byl však jistě o něco větší.

Organizátorům tedy nezbývalo, než zájemce o seminář selektovat a počet účastníků tedy drasticky snížit a to celkem na jednu třetinu. „Klíč k vyřazení dvou třetin byl nasnadě a byl jasně formulován: umožnit účast především mladým stávajícím a potencionálním režisérům, autorům, scénografům, zkrátka vedoucím tvůrčím

10 FEMAD 1982 – dokument o 10. ročníku Festivalu mladého amatérského divadla. In: Youtube [online]. 27. 6. 2016 [cit. 13. 4. 2018]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=BXhcqzqfKUiY>. Kanál uživatele amaterskedivadlo.

11 Tamtéž

osobnostem souborů"¹². Díky tomuto klíči byla účast na festivalu odepřena mnoha významným osobnostem českého divadla hlavně proto, aby se zde mohli inspirovat právě mladí tvůrci.

1.5 Politické problémy

Až do roku 1986 se podařilo udržet FEMAD mimo hlavní zájem stranických činitelů komunistické strany. Toho roku se však tehdejší ředitel odboru osvěty ministerstva kultury Československé republiky dr. Kohout vydal na festival Jiráskův Hronov, jak píše v citované festivalové brožuře Milan Strotzer. Tam se účastnil i diskuzí mezi diváky. Při jedné z diskuzí v Klubu mladých divadelníků si účastníci stěžovali na mizernou úroveň inscenací a navrhovali do programu zařadit inscenace, které již vznikly. Jeden ze seminaristů měl prohlásit „*Tak sem nejezděme. Přijedte do Poděbrad, tam na FEMADu uvidíte zajímavé divadlo.*“¹³. Dr. Kohout se s tímto zážitkem svěřil novému řediteli odboru kultury středočeského krajského národního výboru Jaroslavu Lhotskému.

O měsíc později se konal právě FEMAD a organizátorům v den zahájení festivalu přijde zpráva, že soudružka Jiskrová, inspektorka odboru kultury středočeského krajského národního výboru, dala příkaz k tomu, aby na festivalu nemohl vystoupit Ochotnický kroužek z Brna s Kafkovou Amerikou. Soubor už však byl na cestě a do Poděbrad skutečně přijel. Přijela i soudružka Jiskrová s dr. Lhotským. Nakonec bylo souboru umožněno, aby Ameriku zahráli, ale FEMAD se ze svobodného festivalu stává festivalem sledovaným.

12 STROTZER, Milan: FEMAD STŘÍBRNÝ. Programová brožura XXV. Ročníku FEMAD – festivalu a dílny divadla pro děti v Libici nad Cidlinou 1997, str. 63

13 STROTZER, Milan: FEMAD STŘÍBRNÝ. Programová brožura XXV. Ročníku FEMAD – festivalu a dílny divadla pro děti v Libici nad Cidlinou 1997, str. 66

Už po skončení festivalu byl dr. Lhotským vydán příkaz ke „zpracování hlubokého rozboru FEMAD '86, k určení odpovědnosti za málo náročné zacházení s celospolečenskými prostředky a malé zásadovosti v ideově politických a uměleckých východiscích“¹⁴, který měl obsahovat „zhodnocení všech představení (především ideová hlediska), důvod a způsob výběru, přínos pro seminaristy, zhodnocení seminářů...“¹⁵.

Od roku 1986 je tedy FEMAD sledován velice důkladně až do roku 1989. Dr. Lhotský se svými podřízenými osobně navštěvuje diskuze, lektoři na ně byli dopředu upozorňováni.

1.6 FEMAD v Libici nad Cidlinou

Kolem roku 1985 začínají být prostory poděbradského divadla Na kovárně v havarijním stavu. V roce 1986 musí být divadlo skutečně uzavřeno a před organizátory přehlídky vyvstala otázka, co s již zavedeným festivalem. V té době se říkalo, že kdo chce vidět zajímavé divadlo, ať jede do Poděbrad, což je slogan opravdu nesmírně zavazující, ale také velice atraktivní. Důkazem je i fakt, že o přenesení akce se ucházelo hned pět měst: Kutná Hora, Praha, Sedlčany, Rakovník a Libice nad Cidlinou. Do posledního jmenovaného se FEMAD nakonec opravdu přestěhoval, neboť by nebylo podle organizátorů dobré tuto akci přesouvat mimo okres, když to mělo být řešení dočasné – do doby, než se opět otevře divadlo Na kovárně v Poděbradech. Původně se mělo jednat o hostování na dva roky, ve skutečnosti se festival v Libici zabydlel na čtrnáct let. V Poděbradech totiž nebyla vůle divadlo Na kovárně rychle opravit.

14 STROTZER, Milan: FEMAD STŘÍBRNÝ. Programová brožura XXV. Ročníku FEMAD – festivalu a dílny divadla pro děti v Libici nad Cidlinou 1997, str. 69

15 tamtéž

Listopadové události roku 1989 způsobily nejen převrat na československé politické scéně, ale také určily směr festivalu na dalších několik let. Politické divadlo se v té době stává anachronismem a organizátoři znovu přemýšlejí, co s festivalem dál, aby mohl dále být inspirativním místem, kde se chtějí mladí divadelníci setkávat. FEMAD se tedy otevírá co nejširší škále možností divadla pro děti, do Libice nad Cidlinou přijíždějí soubory dětí i dospělých, amatérů i profesionálů.

Festival si ponechává i volný způsob výběru inscenací. Nadále tedy není závislý na systému postupových přehlídek a programová rada, která se o program stará, dbá především na kvalitu a inspirativnost jednotlivých inscenací.

1.7 FEMAD a Divadelní Třebíč

Roku 2001 se FEMAD opět vrací na „domácí prkna“ do Poděbrad jako národní přehlídka amatérského činoherního a hudebního divadla bez zaměření na divadlo pro děti. Jako postupová přehlídka na Jiráskův Hronov také neprobíhá na podzim ale už v květnu.

Už o rok později se z něj stává národní dvojprehlídka – poděbradský FEMAD a Divadelní Třebíč. Tímto rozdělením se přehlídka vrací k modelu, který byl přerušen – tedy festivalu, který trvá přibližně dva víkendy. V té době probíhal první festivalový víkend v Poděbradech jako FEMAD a druhý v Třebíči právě jako Divadelní Třebíč. Spojení těchto dvou přehlídek v jednu dávalo prostor až dvaadvaceti inscenacím, které se na těchto místech ucházely o postup na národní přehlídku v Hronově. Tato spolupráce však neměla dlouhého trvání, z řady důvodů nefungovala a nakonec se rozpadá a festivaly pokračují jako nepostupové a samostatné.

1.8 Současnost festivalu

Od roku 2007 se FEMAD vrací jako svébytná přehlídka pouze do Poděbrad s podtitulem „salón odmítnutých“, s nímž je svázána už od roku 1979. Pořadatelem se stává domácí divadelní soubor DS Jiří, který se snaží podle tradice opět přilákat amatérské divadelníky do Poděbrad za kvalitním divadlem. V poslední etapě historie festivalu opět začíná svůj smysl nabývat podtitul salón odmítnutých, byť v pozměněné podobě. Podle současného starosty města Poděbrady Ladislava Langra již nejsou inscenace odmítány na Jiráskův Hronov z politických důvodů, ale kvůli tomu, že o jejich postupu rozhodují lidé se subjektivními zkušenostmi, estetickými hodnotami, osobními vazbami a zkušenostmi.¹⁶

Nedílnou součástí novodobého FEMADu jsou i besedy v kruhu. Jsou specifické především tím, že zde nemá hlavní slovo žádná porota či lektori. Je dbáno především na to, aby dostatek prostoru dostal soubor, který představil reflektovanou inscenaci a také diváci či účastníci seminářů.

Diváci následně rozhodují hlasováním na besedě o nominacích na cenu za nejlepší herecké výkony. O samotné udělení ceny potom rozhodují delegáti souborů, kteří mají za úkol zhlédnout všechna představení festivalu, na jehož konci o nejlepších výkonech a inscenacích veřejně hlasují.

Právě takový způsob rozhodování o nejlepších (či chcete-li nejinspirativnějších) inscenacích dává, dle mého názoru, festivalu do dnes atmosféru živné půdy pro amatérské divadlo.

16 Rozhovor s Ladislavem Langrem (duben 2018)

2. FEMAD – 46. ročník

V minulé kapitole jsem se věnoval především historii festivalu a nastínil průběh posledních ročníků. V této části bakalářské práce popisuji průběh právě posledního, tedy 46. ročníku, kterého jsem se přímo účastnil. V závěru kapitoly se také věnuji těm částem festivalu, které vnímám jako specifické a díky kterým hodnotím FEMAD jako jedinečný.

14. – 17. září roku 2017 se konal již 46. ročník Festivalu mladého amatérského divadla v Poděbradech, opět s podtitulem salón odmítnutých. Jako každý rok v novodobé historii přehlídky pomyslně uzavírá letní festivalovou sezónu, má tedy plné právo být útočištěm právě pro ty amatérské divadelníky, kteří chtějí bilancovat, reflektovat a srovnávat uplynulé přehlídky a inscenace na ně postoupené.

Poděbradský FEMAD se navíc nevzdal původního podtitulu, respektive se k němu organizátoři opět rádi vrátili. Program tedy tvoří především ty inscenace, které se nedostaly na národní přehlídku Jiráskův Hronov, byly tedy z jejího programu odmítnuty. To ovšem neznamená, že by byla poděbradská přehlídka exhibicí nevydařených, nekvalitních či neinspirativních představení. Naopak. Mnohdy se stane, že se do programu salónu odmítnutých dostane dílo, které podle účastníků festivalu mělo být součástí vrcholu amatérské divadelní sezóny v Hronově, někteří dokonce začnou vyjmenovávat inscenace, které podle jejich soudu kvalitou nedosahovaly inscenací představených v Poděbradech. Letos se tak stalo se souborem Diverzanti Brno.

2.1 První den

Slavnostní zahájení

46. ročník začíná jako každý jiný ročník, tedy zahajovacím ceremoniálem v sále divadla Na kovárně, které se nachází na prvním nádvoří poděbradského zámku. Ceremoniál obvykle reaguje na nějaké společenské téma (jak se ostatně vzhledem k tradici samotného festivalu sluší a patří). Tím tématem byl pro tento rok zákaz kouření a nalezení jakési mezery v zákoně, která povoluje kouření v rámci divadelního díla.

Celý ceremoniál vtipně moderoval a glosoval Martin Kočí, člen DS Jiří, pro novodobé návštěvníky oblíbená osobnost a nedílná součást festivalu. Dalšími, neméně důležitými osobnostmi jsou ředitel festivalu Jakub Charvát a bývalý ředitel festivalu a současný starosta města Poděbrady Ladislav Langr, který přijal nad festivalem pro letošní rok (stejně jako pro několik let minulých) záštitu.

V rámci ceremoniálu se samozřejmě poděkuje sponzorům, bez kterých by festival jen těžko vznikal a představí se lektoři diskuzních klubů. Pro letošní rok je vedou Rudolf Felzmann, Petr Kracik a Václav Špirit.

Během každého zahájení FEMADu je také prostor věnovaný jedné osobě, která dostane ocenění za svou celoživotní práci v oblasti amatérského divadla. Letos byl oceněn divadelní režisér, pedagog a porotce Jiří Fréhar, který je na FEMADu pravidelným návštěvníkem a aktivním účastníkem různých diskuzí a besed. Konkrétně obdržel od organizátorů cenu za celoživotní přínos českému ochotnickému divadlu s přihlédnutím k významnému podílu na formování poděbradského FEMADu.

Divadlo Exil Pardubice

Po zahájení už je čas pro první představení festivalu, kterým je Čechovovská klasika Racek v podání

Divadla Exil Pardubice. Příběh je to notoricky známý, netřeba jej tady interpretovat.

Inscenace se dočkala od diváků rozporuplných názorů. V rubrice Divácké ohlasy ve festivalovém zpravodaji tedy můžete číst věty „Mně to přišlo úžasné.“¹⁷ a „Za mě tomu chyběla dramaturgie. A vlastně nejen to. Chybělo tam toho mnohem víc.“¹⁸ vedle sebe.

Při besedě v kruhu vyšlo najevo, že předlohou není původní dramatický text, ale úprava pro rozhlasové vysílání. A právě nešťastně zvolená úprava způsobila pomalé tempo představení, soudě podle zaznamenaných reakcí ve zpravodaji: „První půlka měla pomalejší tempo, ale hra vcelku v pohodě.“¹⁹

I přes všechno nepodařené byli pardubičtí při besedě chváleni za herecké výkony. A co víc, kdyby nic jiného, alespoň poskytli mnoho podnětů pro první besedu v kruhu tohoto ročníku FEMADu.

2.2 Druhý den

Diverzanti Brno

Dopoledne druhého festivalového dne patřil souboru Diverzanti Brno a jejich autorské inscenaci (Ne)chtěná útěcha. Soubor s tímto kusem už odehrál několik přehlídek, takže se již před začátkem představení vědělo, že se jedná o šikovný mladý soubor, který si umí poradit s poměrně těžkým a závažným tématem věznění mladých dívek v Japonsku během druhé světové války a jejich zneužívání jako sexuálních otrokyní.

Inscenaci diváci hodnotili veskrze pozitivně, v mnoha z nich vyvolala otázku, proč se Diverzanti nedostali na žádnou národní přehlídku. Při diskuzích se málokdy rozebírali jednotlivé složky a prvky inscenace, ve výsledku se hodně mluvilo o síle zvoleného tématu a o

17 Divácké výkřiky. Festivalový zpravodaj FEMAD 2017, (2), str. 2

18 Tamtéž

19 Tamtéž

tématu samotném. To dokazuje i reakce diváků zaznamenaná ve zpravodaji takto: *„Bylo to silné téma. Ještě ho chvíli budu vstřebávat. Teď se mě tedy na nic neptejte.“*²⁰

DS Kroměříž

Odpoledne se představili divadelníci z DS Kroměříž ve francouzské komedii Na útěku Pierra Palmada a Christophera Duthurona. Konverzační komedie jsou obecně velmi těžkou látkou, o to víc, když si ji zvolí neprofesionální skupina.

Herečky však do svých rolí vložili veliké nasazení, které bylo oceněno i na besedě v kruhu, ale také tímto diváckým ohlasem: *„Líbilo se mi, že je to krásná hra pro dvě ženské, které si to užívají.“*²¹

Ostatní divácké reakce však byly zase rozporuplné. *„Byly tam humorné momenty, ale jinak se mi to nelíbilo.“*²² *„Dobrý tempo. Výborná hra. Skvěle napsaná. Herečky na sebe slyšely. Na jevišti jim to fungovalo. Takže si myslím, že si divák přišel na své.“*²³

Právě tempo inscenace bylo přirovnáváno na besedě k pokojně plynoucí řece s občasnou vlnkou. Divácké reakce jsou důkazem, že ne každému takové tempo při sledování komedie vyhovuje.

Divadlo Duha Polná

Večerní prostor v divadle Na kovárně obsadilo divadlo Duha Polná s hrou Tři na lavičce od Alda Nikolaje. Autentická inscenace o třech důchodcích, kteří se scházejí na jedné lavičce, zahrané třemi herci důchodového věku (nebo alespoň vzezření).

Podle diváckých komentářů ve zpravodaji byla inscenace poměrně vlažně přijata: *„Ze začátku nic moc, ale potom mě to téma dostalo a dokonce až dojalo.“*²⁴

20 Divácké výkřiky. Festivalový zpravodaj FEMAD 2017, (3), str. 2

21 Divácké výkřiky. Festivalový zpravodaj FEMAD 2017, (3), str. 3

22 Tamtéž

23 Tamtéž

24 Divácké výkřiky. Festivalový zpravodaj FEMAD 2017, (3), str. 4

„Věřím, že je to silné představení pro starší publikum. Hlavně tématikou. Takže si to za rok asi nebudu pamatovat.“²⁵

Divadlo Toy Machine

Večerním představením však druhý den festivalu zdaleka nekončí! Oblíbenou součástí programu festivalu jsou i půlnoční inspirativní představení profesionálních souborů či jednotlivců. Loni inspiroval festivalové publikum Radim Vizváry, letos přijelo loutkové divadlo Toy Machine s pohádkou Rytíři.

Inspirovali nás svou nezaměnitelnou poetikou, krásnými loutkami a neuvěřitelnou energií, která i po půlnoci byla z loutkoherců cítit v sále divadla Na kovárně. Paradoxně nikomu nevadilo, že sál nebyl plný dětmi a pohádka nebyla primárně pro dospělé. Nádherně do sebe však všechno zapadlo a spokojenost byla na obou stranách.

2.3 Třetí den

Divadelní Duo ToŤ

Třetí den bývá na festivalech náročný. Debaty probíhají dlouho do noci, spánku je málo a zbytky energie si žádají další představení. Naštěstí hned dopoledne startuje energeticky velmi vydatná inscenace Divadelního Dua ToŤ s názvem ToŤ divadlo! V ní dávají Ladislav Kardaš Ondřejem Zaisem na frak různým divadelním teoriím a snaží se najít divadelní jádro. Trochu bláznivé, ale pro divadelně zběhlého diváka velice zábavné. Otázkou zůstává, zda by se podobně mohl bavit i divák, kterému termíny z oblasti divadelní teorie nejsou tak dobře známe. To se však diváci podle zpravodaje příliš neřešili a podle reakce *„Originální divadelní mystifikace. Zase něco nového, mám rád, když se neopakují pořád komedie a tragedie, ale zažiju taky něco jiného. Povedlo se to,*

²⁵ Divácké výkřiky. Festivalový zpravodaj FEMAD 2017, (3), str. 4

bavil jsem se."²⁶ přijali inscenaci jako zpestření programu.

Při besedě v kruhu kdosi představení s jistou nadsázkou okomentoval slovy „Chlapci si z nás krásně něžně udělali prdel."²⁷. Byla to trefná reakce zkušeného divadelníka na jejich výsměch snaze vše v divadle pojmenovat a zaškatulkovat.

Divadlo KoMa Praha

Odpolední představení Důkaz od Davida Auburna přivezlo Divadlo KoMa z Prahy. Ploché a neuvěřitelné herecké výkony diváky v sále moc nepřesvědčily. Není tedy divu, že v sále málokoho zajímalo, jak dopadne příběh geniální matematicky.

„Hrozně se to pro mě táhlo. Tematicky zajímavý, herecky dobrý, docela jsem s tím i šla, ale proč byly některý předěly tak dlouhý?“²⁸ „...Temporytmus, temporytmus, temporytmus.“²⁹ Účastníci besedy v kruhu debatovali právě o velice pomalém tempu inscenace a nedůsledné režijní práci jako o příčinách toho, proč divákům přišly herecké výkony slabé.

Divadlo Ještě NE! Praha

Večerní prostor v divadle Na kovárně patřil dalšímu pražskému souboru – tentokrát souboru Ještě NE!, který se představil hrou Zuzany Ferenczové a Antona Medowitze Solitaire.sk/cz. Neosobní příběh čtyř lidí, kteří žijí v jednom domě, ale potkávají se maximálně ve výtahu.

Diváci jej přijali opět rozporuplně, což dokazují odporující si strohé komentáře „Moc mě to nebavilo.“³⁰ a „Mně se to moc líbilo“³¹. Ovšem při besedě v kruhu došlo i na chválu autentických hereckých projevů, díky nimž

26 Divácké výkřiky. Festivalový zpravodaj FEMAD 2017, (4), str. 2

27 Tamtéž

28 Divácké výkřiky. Festivalový zpravodaj FEMAD 2017, (4), str. 3

29 Tamtéž

30 Divácké výkřiky. Festivalový zpravodaj FEMAD 2017, (4), str. 4

31 Tamtéž

došlo u části publika k dojmu, že soubor představil autorskou inscenaci.

Bohémské inspirace

Půl hodiny před půlnocí začíná poslední část třetího festivalového dne, kterou zpravidla bývají půlnoční inspirace. Ty mají různý charakter a letos kopírují bohémské téma celého festivalu.

Všichni účastníci festivalu se tedy za příslibu velké vlny inspirace přesunou na dvůr poděbradské městské knihovny, kde jsou inspirováni árií z Pucciniho Bohémy.

Následně se dav na dvoře rozdělil na dvě poloviny. Jedna zůstala venku a měla za úkol v libovolném počtu osob složit bohémskou báseň, která mohla autorovi vyhrát lahev absinthu. Druhá polovina osazenstva pokračovala mezi tím do sklepení knihovny, kde pro ně byla nachystána ochutnávka bohémského absinthu i s přednáškou.

Když se skupiny prostřídaly v těchto aktivitách, mohli si festivaloví bohémové odpočinout v sále městské knihovny, kde se jim představila baculatá děvčata z kabaretu Prague Burlesque. Takto inspirováni se vrátili někteří účastníci do hospůdky na nádvoří zámku, kde zase debatovali o divadle, kultuře a navazovali nová přátelství.

2.4 Čtvrtý den

Studio Hamlet Železný Brod

Prakticky nejobtížnější pozici v programu obsadila hra Spolu od Tomáše Vůjtky v podání Studia Hamlet z Železného Brodu. Dvě herečky ztvárňují životy Lídy Baarové a Adiny Mandlové velmi přesvědčivě. „Úžasné herečky. Výborně vystřižené charaktery.“³² „Já bych to krátila, ale jinak se mi to líbilo“³³. Takto se o představení vyjádřili diváci ve zpravodaji.

32 Divácké výkřiky. Festivalový zpravodaj FEMAD 2017, (5), str. 2

33 Tamtéž

Slavnostní zakončení

Po besedě v kruhu čeká festivalové diváky poslední oběd a poslední usednutí v sále divadla na prvním nádvoří poděbradského zámku.

Začíná totiž slavnostní zakončení a to se nese v podobně uvolněném duchu jako zbytek přehlídky. Tedy s tím rozdílem, že při slavnostním ceremoniálu se hlasuje o nejlepší inscenaci a nejlepším mužském a ženském hereckém výkonu. Nehlasují již diváci, ale porotou se na pár chvil stávají zástupci souborů.³⁴ Studio Hamlet bohužel zapomnělo svého zástupce vyslat, bohužel je z hlasování vyřazeno, tak mluví přísná pravidla festivalu.

Hlasuje se poměrně dlouho, ale moderátor Martin Kočí opět vtipně komentuje vše, co se děje na jevišti, takže by si sám zasloužil nějakou cenu. Ovšem skoro všechny ceny si odváží soubor Diverzanti Brno. Konkrétně cenu za nejlepší inscenaci, nejlepší ženský herecký výkon (pro Karolínu Baňkovou), cenu divadelních klubů za zpracování informací do dramatického unikátního textu hry (Ne)chtěná útěcha a cenu tisku za autorský přístup, neotřelou volbu tématu a nadstandardní režijní a hereckou práci v inscenaci (Ne)chtěná útěcha. Cenu diváků si odvezlo studio Hamlet a to za herecké výkony obou hereček v inscenaci Spolu. Nejlepší mužský herecký výkon předvedl podle hlasování Ladislav Karda v inscenaci Toť divadlo!.

Po zakončení už bylo na čase popovídat si se starými i novými přáteli, vydat se pomalu lázeňskou kolonádou k nádraží a čekat na příští ročník FEMADu.

2.5 Specifika FEMADU

2.5.1 Diskuze FEMADu v minulosti

Reflektivní diskuze diváků s tvůrci a lektory jsou s Festivalem mladého amatérského divadla neodmyslitelně

34 Více o systému hodnocení v kapitole 2.5.2, část Nominace

spojeny od úplného počátku. Právě díky nim byl festival tak ceněný, pro zpětnou vazbu, kterou si mezi sebou dávali mladí divadelníci. Václav Špirit na ně v programové brožůře z roku 1979 vzpomíná takto: „Nekonformní byly na tehdejší dobu i diskuse po představení: otevřené, na ostří nože a na hranici skandálu.“³⁵. Podobnou atmosféru popisuje v článku Setkání neklidných v časopisu Amatérská scéna i Alena Urbanová následovně: „Snaha dopřát si nepohodlí a dobrodružství neprošlapaných cest, najít svůj vlastní hlas a své gesto pro samostatnou výpověď je červenou nití, která spojuje inscenace přehlídky i diskuse.“³⁶. Taková snaha si logicky žádá bouřlivou a neklidnou atmosféru, díky které se poděbradské diskuzní kluby získaly velikou přízeň amatérské divadelní obce.

2.5.2 Diskuze FEMADu v současnosti

Za dobu, po kterou je festival pořádán se samozřejmě změnilo vnímání amatérského divadla veřejností a tvůrci. Také se změnily politické a společenské poměry, což vedlo ke značnému uvolnění a uklidnění diskuzní části festivalu. V současnosti probíhají pro seminaristy po každém představení hned dvě reflexe.

Semináře

Tu první zažijí v komorní atmosféře vlastního semináře. Jak jsem již psal, v rámci 46. ročníku festivalu vedli semináře rozhlasový a divadelní režisér, dramaturg a lektor Rudolf Felzmann, režisér Petr Kracík a divadelní režisér, herec, pedagog a lektor Václav Špirit.

Ti mají za úkol každý zvláště se skupinou seminaristů dílo reflektovat, pojmenovat témata, která z inscenace

35 STROTZER, Milan: FEMAD STŘÍBRNÝ. Programová brožura XXV. Ročníku FEMAD – festivalu a dílny divadla pro děti v Libici nad Cidlinou 1997, str. 59

36 URBANOVÁ, Alena: SETKÁNÍ NEKLIDNÝCH. Časopis Amatérská scéna č. 1/ 1983, ročník 20. (Ochotnické divadlo 29.), IPOS Praha, str. 2

vycházejí, nebo ze kterých naopak vychází inscenace. Hledají problematická místa, zhodnotí kvalitu inscenace a připraví se na besedu v kruhu.

Besedy v kruhu

Následně se všichni seminaristé setkávají s tvůrčím týmem, s organizátory i s dalšími návštěvníky přehlídky při takzvané besedě v kruhu.

Jedná se o formát divadelní reflexe a diskuze, který je nesmírně funkční. Na jiných festivalech jsou reflexe ošetřeny formou rozboru, který vede lektorský sbor a na konfrontaci vlastních názorů diváků zpravidla není moc prostoru.

FEMAD je však otevřenější, letos dokonce více, než kdy jindy, právě seminaristům a dává jim možnost vyzkoušet si, jak těžkou prací mají lektori při komentáři inscenace.

Tuto podkapitolu jsem rozdělil na další dvě části, abych lépe popsal funkci černého a bílého muže a systém nominování herců a hereček na ceny za nejlepší herecké výkony.

Bílý a černý muž

Na počátku každé besedy se tedy účastníci usadí na židle, které jsou rozestavěny v několika řadách do kruhu. Uprostřed jsou proti sobě dvě křesla – jedno potažené bílou látkou, druhé černou. Na tato dvě křesla usedají ti, kteří diskuzi začnou. V minulosti to byli vedoucí seminářů, letos poprvé (a doufám, že ne naposled) usedali právě seminaristé.

Barva křesla určuje, jak bude dotyčný člověk inscenaci hodnotit. Na černém křesle se usadí takzvaně Černý a na bílém Bílý muž (případně žena). Z bílého křesla se inscenace chválí, z černého se má ozývat výhradně kritika. Každý na takto označených židlích má na

svůj příspěvek tři minuty. Tuto časomíru hlídá starosta města Ladislav Langr, který následnou diskuzi moderuje.

Po příspěvcích bílého a černého muže zbývá na samotnou diskuzi čtyřiapadesát minut, které jsou hlídány kuchyňskou minutkou moderátora besedy. Ten začíná otázkami na soubor, který se s inscenací na festivalu představil. Dává jim prostor obhájit problematika místa, odpovědět na otázky, které přednesly zástupci seminářů a okomentovat jejich postřehy.

Následně má široký prostor v diskuzi i zbytek účastníků. Ti mohou chválit i kritizovat. Jejich podněty velmi aktivně komentují nejen režiséři inscenací a herci, ale zapojují se i vedoucí seminářů. Právě oni zajišťují odbornou stránku diskuzí a díky tomu se nesklozují k tlachání, ale inscenace jsou hodnoceny vskutku erudovaně.

Nominace

Před ukončením besedy mají účastníci za úkol nominovat herce a herečky na cenu za nejlepší mužský či ženský herecký výkon. Moderátor vždy vznese dotaz, koho by auditorium rádo nominovalo a diváci navrhnou jména postav či přímo herců, kteří je svým výkonem oslovili. Když jsou všechny návrhy takto podány, hlasuje se o jednom z protagonistů, který postoupí do nominace. Jestli nominaci promění nebo ne, o tom rozhodne porota složená z delegátů jednotlivých souborů při závěrečném ceremoniálu.

Tímto je tedy oficiálně beseda v kruhu uzavřena. Většinou se ale diskuze přesunou na zámecké nádvoří, kde se reflektuje samotná beseda, nebo si diváci postěžují na to, že nebylo řečeno vše. To už ale není chyba organizátorů, je to spíše výsledek neúprosného časového limitu. Moderátor a lektori se však poctivě snaží každou besedou obsáhnout alespoň ty nejproblematictější složky inscenací, pokud jich je hodně. Lektoři jsou naštěstí

ochotni se soubory jejich inscenace a práci reflektovat i mimo čas vyhrazený besedám a seminářům.

2.5.3 Festivalový zpravodaj

Téměř každá přehlídka amatérského divadla dbá na to, aby její průběh reflektoval zpravodaj. Jinak tomu není ani v rámci přehlídky FEMAD. Tomu poděbradskému se familiérně přezdívá Femadníček a účastník v něm najde vše, co potřebuje k pohodlnému prožití celé přehlídky. Od programu na jednotlivé dny, přes rozhovory s organizátory, hosty festivalu i členy souborů, které se představují v rámci programu, až po jídelníčky.

Čím se však poděbradský zpravodaj značně odlišuje od zpravodajů jiných přehlídek, je absence hodnotících článků. Místo nich si na stránkách můžete přečíst rozhovory s tvůrci inscenací, s členy organizačního týmu nebo se zajímavými hosty festivalu.

Podle Jany Langrové, která zodpovídá za novinářskou sekci festivalu, nemá redakce ambici hodnotit jednotlivé inscenace a soubory, ani vybírat odborníky, kteří by je kritizovali v psané formě. Všichni mají přece možnost vyjádřit se ihned po představení v seminářích a besedách. Reflexi zastupují ve zpravodaji sloupky s názvy Divácké výkřiky, ve kterých redaktoři sbírají ohlasy diváků bezprostředně po jejich opuštění divadelního sálu, a Postřehy z kuloárů, ve kterých jsou bez kontextu uvedené vtipné komentáře a připomínky, které padly na besedě v kruhu. Na jednu stranu je to vtipné, na druhou stranu si divák, který se besedy účastnil, jistě na kontext vzpomene a tím pádem si připomene, k čemu se poznámka vázala.

Festivalový zpravodaj má v Poděbradech především sbližovací funkci a to nejen mezi diváky a hrajícími soubory, ale také mezi festivalovými účastníky a festivalem samotným. Právě proto se zde vtipnou formou

organizátoři omlouvají za různá nedorozumění, reagují na vtipné glosy Martina Kočího v rámci uvádění každého představení a upozorňují čtenáře na případné změny.

Každý ročník festivalu má i své téma, které se graficky promítá ve zpravodaji. Během 46. ročníku byl FEMAD bohémský, takže ve zpravodaji byly zdobné nadpisy připomínající francouzské noviny devatenáctého století.

Nedílnou součástí festivalového tisku je i rámeček, který se na první pohled tváří téměř jako seriózní inzerce. Tu jsem v jiném zpravodaji předtím neviděl a přijde mi poměrně vtipná a nesmírně užitečná. Řeč je o aplikaci Dostaň mě pryč!, která funguje následovně: na uvedené číslo odešlete SMS ve tvaru DOSTAN_ME_PRYC, připojíte své jméno a festivalové místo, kde se právě nacházíte a jeden z organizátorů pro vás přijde s originální výmluvou, proč musíte místnost opustit. Vskutku originální způsob, jak se dostat například včas na oběd ze semináře.

Sám jsem službu využil během 44. ročníku, kdy jsem navštěvoval seminář Petra Kracika, který se mě stále ptal na různé otázky ohledně zhlédnutého představení. Opravdu jen stačilo napsat SMS a přišel mě vyzvednout přímo ředitel festivalu Jakub Charvát s výmluvou, že potřebují pomoci a že mi zbytek vysvětlí venku, abychom seminář dále nerušili.

Pro lepší představu o tom, jak poděbradský zpravodaj vypadal, jsem k bakalářské práci připojil v příloze druhé číslo zpravodaje z roku 2017.

2.5.4 Vítání souborů

Některé přehlídky mají ve zvyku vítat soubory při ceremoniálu se zástupcem místní samosprávy. Některé je přivítají skromným dárkem předaným před představením. FEMAD jde však mnohem dál. Už několik let si členové pořádajícího divadelního souboru Jiří Poděbrady

připravují vtipné scénky, do kterých zapojí hostující soubor a tím jej přivítají na festivalu.

Letos na druhém nádvoří policisté v podání členů DS Jiří rekonstruovali pád oběti z vysokého zámeckého ochozu. Členové hostujícího souboru měli suplovat úlohu figurantů a nainstalovat se do polohy oběti po pádu. Policisté následně zatýkají další členy souboru a přibíhá ředitel festivalu Jakub Charvát, aby vše souboru vysvětlil. Podle jeho slov jsou policisté chovanci bohnické léčebny, kteří se takto účastní experimentu, který jim má pomoci v terapii.

Samozřejmě se jedná o fikci. Jedno se však členům DS Jiří upříti nedá. A to chuť dělat až na dřeň, kdy si v neuvěřitelném zápřahu, kdy řeší ubytování, stravu a pohodlí souborů, najdou chvíli pobavit takto každý soubor a přichystat jim krásný začátek festivalu.

3. Dotazníkový průzkum

Během šestačtyřicátého ročníku přehlídky FEMAD v Poděbradech (který jsem popsal v minulé kapitole) jsem uskutečnil dotazníkové šetření, které mi mělo připravit půdu pro tuto bakalářskou práci. Dotazníky jsem vytvořil dva - jeden pro diváky a účastníky seminářů, druhý pro soubory, které se účastnily hlavního programu festivalu. Oba dotazníky naleznete v příloze bakalářské práce.

3.1 Dotazník pro diváky a účastníky seminářů

Dotazník pro diváky a účastníky seminářů byl anonymní a obsahoval sedm otázek, které se kvůli povědomí o skupině respondentů dotazovaly i na věk, počet účastí na festivalu a funkci v rámci festivalu. Za ty nejstěžejnější bych označil otázky číslo čtyři a pět, tedy „Popište, zda se liší FEMAD od jiných přehlídek, případně čím.“ a „Je podle vás cítit v dramaturgii festivalu fakt, že podtitulem je salón odmítnutých?“.

Na první otázku jsem zaznamenal většinou kladné odpovědi. Slovy „nevím“ či „nedokážu posoudit“ odpovídali pouze pořadatelé. Ostatní účastníci festivalu chválili dramaturgii festivalu, zmiňovali jedinečnou atmosféru festivalových večerů a doprovodných programů. Velmi často respondenti vyzdvihují komorní prostředí festivalu, který probíhá v areálu poděbradského zámku a veškeré festivalové dění je tedy doslova na dosah ruky. S tím se váže i rodinná atmosféra, jak souhrnně pojmenovalo specifickou přehlídku hned několik účastníků dotazníkového průzkumu. Také velice kladně hodnotili fakt, že na přehlídce neexistuje žádná porota, která by hodnotila inscenace, ale hodnotí a reflektují je sami diváci při takzvaných besedách v kruhu.

Besedy jsou ostatně účastníky festivalu velmi chváleny. V dotaznících se píše, že jsou originální, velmi podnětné a že se jedná o originální způsob zpětné

vazby pro soubory, kde se nevyjadřuje pouze několik jedinců, ale šanci vyjádřit svůj názor má prakticky každý, kdo se k besedě přidá.

V odpovědích na otázku, zdali vnímají v programu šestačtyřicátého ročníku vyznění podtitulu festivalu, tedy salón odmítnutých, už tak jednoznačné odpovědi nebyly. Většinou diváci nevnímali, že se dívají na inscenace, které byly „odmítnuté“ z hlavního programu Jiráskova Hronova. V několika případech se respondent domníval, že se jednalo o nepochopitelné nepostoupení na národní přehlídku, protože soubory mají podle nich srovnatelné kvality s těmi, které se hronovského hlavního programu zúčastnily.

Na druhou stranu jsem nezaznamenal, že by se někdo zmínil o jakékoli ublíženosti či nevraživosti festivalových účastníků vůči lektorským sborům a komisím, které o postupech na národní přehlídku rozhodují.

3.2 Dotazník pro soubory

Dotazník, který jsem distribuoval hrajícím souborům, obsahoval šest otázek, které se snažily najít odpověď na to, co pro ně znamená být účastníkem salónu odmítnutých a jestli tento podtitul vnímají v rámci dramaturgie celého festivalu. Dále měly soubory možnost pojmenovat důvod, proč si myslí, že byly z programu národní přehlídky odmítnuty. Stejně jako jednotlivci, i soubory měly pojmenovat, jak se FEMAD liší od jiných přehlídek. Souborům jsem vždy nabídl po jednom dotazníku, který vyplnili jejich členové společně, nebo jej předali jejich zástupci.

Na otázku „Co pro vás znamená hrát na festivalu s podtitulem salón odmítnutých?“ jsem dostal vesměs pozitivní odpovědi. Členové souborů vnímají FEMAD nejen jako další místo, kde se mohou prezentovat, ale také místo, kde se jim dostane podnětných reakcí na besedě,

ale i během festivalových večírků. Chválí si atmosféru festivalu, která je velice přátelská.

Zástupci souborů ve většině případů nebyli schopni pojmenovat, proč nebyli vybráni do hlavního programu Jiráskova Hronova. Jeden ze souborů popsal toto odmítnutí tak, že jejich soubor nikdy nepostupuje. Tuto informaci můžeme interpretovat buď jako ukřivděnost, nebo přiznání, že zástupci zmíněného souboru si jsou vědomi svých nedostatků, se kterými buď neumí nebo nechtějí pracovat. Další ze souborů popsal, že jejich doporučení na Divadelní Piknik ve Volyni nebylo proměněno v nominaci, tedy nemohli o přímý postup na Jiráskův Hronov vůbec bojovat.

V dotazníku jsem dal zástupcům souborů za úkol, aby se pokusili vystihnout odlišnosti FEMADu od jiných přehlídek. Stejně jako v dotaznících pro jednotlivce si pochvalovali komorní až rodinnou atmosféru, ze které je cítit nadhled, nadšení diváků (přímo se opakovalo, že divadlo je stále plné), absenci rivality mezi soubory. Dále živou organizaci, která dokázala řešit problémy hned ve chvíli, kdy se objevily, tedy nedocházelo zbytečně k žádnému stresování herců, nebo dlouhým prostojeům.

3.3 Závěry dotazníkového průzkumu

Účelem dotazníků bylo především zjistit, jak festival vnímají návštěvníci a jak jej vnímají hrající soubory. Bylo pro mě příjemným zjištěním, že diváci v programu nezaznamenávají výrazné odchylky od jiných přehlídek, co se týká kvality inscenací. Zmiňovaný podtitul salón odmítnutých je podle všeho tedy znát hlavně na atmosféře festivalu a na rozborových besedách v kruhu, které nemají za úkol hodnotit, jako spíše pojmenovávat a poukazovat na případné nedostatky, které mohou být důvodem odmítnutí souboru na Jiráskově Hronově.

Zúčastněné soubory taktéž nevnímají svou přítomnost na salónu odmítnutých jako nějakou prohru, ale naopak si velmi váží zahrát svou inscenaci před poděbradským publikem a konfrontovat se s jejich reflexí a podněty. Oba tábory se shodují na tom, že jedinečnost a jedna s hlavních předností tkví právě v nepřítomnosti poroty, tedy i v tom, že zhlédnutá představení komentují vedoucí seminářů s diváky a členy dalších souborů.

4. Salón odmítnutých v čase

Při přípravách této práce jsem napsal Václavu Špiritovi, Jaroslavu Kodešovi a Milanu Strotzerovi email, ve kterém jsem je žádal o krátkou úvahu nad tím, co pro ně salón odmítnutých znamenal v době, kdy byl FEMAD poznamenán politickým tlakem v době normalizace, a co pro ně podtitul festivalu znamená nyní.

Otázku jsem směřoval právě k těmto osobnostem českého amatérského divadla, protože jsou s festivalem úzce spojeni. Dalším důvodem byl také fakt, že se s těmito pány znám a vím, že pro ně FEMAD není pouze další z řady přehlídek, tím pádem jistě budou jejich texty zajímavé.

4.1 Komentář Václava Špirita

Václav Špirit atmosféru festivalu před rokem 1982 (kdy emigroval do Německa) označil „*divadelní oázou, událostí v nejlepším slova smyslu*“³⁷. Popisuje festival jako malý zázrak – přece jen se zde hrály inscenace na první pohled nepohodlné režimu. Velkou váhu na víceméně bezproblémovém průběhu festivalu měla právě Vlasta Kovaříková jako místopředsedkyně městského národního výboru a Středočeské krajské kulturní středisko, které poskytovalo dostatek financí. Václav napsal také: „*FEMAD byl pro mě jediný festival, po kterém se mi v emigraci stýskalo (snad ještě Wintrův Rakovník kvůli jeho atmosféře*“³⁸.

K atmosféře nového FEMADu se vyjádřil také veskrze kladně: „*Nyní vychutnávám v Poděbradech svobodu, atmosféru, setkávám se s dávnými přáteli, získal jsem nové, neexistuje otázka: ‚Kdo to sem vybral‘ – velevěta hronovská – atd.*“

37 Rozhovor s Václavem Špiritem (květen 2018)

38 Tamtéž

Dále Václav popisuje své vnímání samotného podtitulu festivalu. Dříve byly soubory z národních přehlídek odmítány především z politických důvodů, Poděbrady pro ně byly vzhledem k záštitě Vlasty Kovařikové ideálním útočištěm. Na FEMAD se zvaly i některé inscenace z Hronova, vybíraly se však hlavně ty inspirativní. Výhoda jejich zařazení byla také v tom, že byly politicky nenápadnější.

Podtitul má podle Václava Špirita svůj smysl i nyní, byť se může v dnešních poměrech stát anachronismem. Svůj názor v příspěvku obhájí takto: *„podle toho, jak se v posledních letech výběr na Hronov vyvíjí a co se tam pak prezentuje, by mohl mít FEMAD význam jako kdysi: skutečně jako ‚Salón odmítnutých‘ – nikoli převážně z politických důvodů, ale řekl bych kulturně-politických. Protože výběr určují sektářské zájmy.“*³⁹.

S jeho postojem k tomuto problému bez výhrady souhlasím. Již několikrát jsme se na FEMADu podívovali tomu, proč některé inscenace nedokázaly projít systémem přehlídek až na Jiráskův Hronov (během posledního ročníku se takto bouřlivě diskutovalo o již zmíněné inscenaci (Ne)chtěná útěcha souboru Diverzanti Brno).

Svůj vztah k posledním ročníkům festivalu Václav shrnul ve dvou odrážkách následovně: *„Stinná stránka FEMADu: absolutně nabitý program, skoro žádný čas na posezení, ale to je osud všech festivalů. Světlá stránka: Festivalu se tak může zúčastnit více souborů, představení jsou plná diváků, úžasná atmosféra“*.⁴⁰

4.2 Komentář Jaroslava Kodeše

Jaroslav Kodeš popisuje atmosféru předrevolučního festivalu jako nesmírně bouřlivou. Ta vycházela právě z faktu, že na něj byly zvány inscenace, které reflektovaly

39 Tamtéž

40 Tamtéž

tehdejší společenské poměry a velmi často i politickou situaci.

„Diskuze byly daleko vášnivější, obhajovalo se především téma inscenací, nakolik odrážejí současnost a zase mnohdy především tu politickou. Jak forma podporuje obsah, nakolik je originální. Hádky dlouho do pozdních hodin, někteří členové hrajících souborů odcházeli naštvaní středem se slovy ‚my si budeme vybírat diváky‘, nebo ‚tady mě už nikdo neuvidí‘. A slova padala velmi často nevybíravá až urážející.“⁴¹, takto mi popsal svůj dojem z doby, kdy festivalová účastníky trápila stranická nevole.

Dnešní festival je podle Jaroslava klidnější, neprezentují se tu kontroverzní díla a divák již není nucen číst v inscenacích mezi řádky. *„A besedy jsou i dnes zajímavé, ale daleko kultivovanější, s ohledem na tvůrce.“⁴²*

4.3 Komentář Milana Strotzera

Milan Strotzer mě odkázal na rozhovor, který s ním před rokem vedl Jan Šotkovský a nyní je k dispozici na stránkách Databáze českého amatérského divadla pod názvem *„Nedělat je vždy nejpohodlnější...“*. V rozhovoru se píše, že FEMAD byl přehlídkou mimo postupový systém na Jiráskův Hronov a jako taková příliš stranické funkcionáře nezajímala. *„Jen pro zahajovací a závěrečné představení, kam dorazili papaláši, se muselo vybrat něco nezávadného.“⁴³*

Na otázku, zdali podtitul odpovídal skutečnosti, odpověděl Milan Strotzer takto: *„v zásadě to byla pravda, protože značnou část programu tvořily věci, které by se na Hronov nikdy nedostaly. A mrzí mě, že si*

41 Výňatky z korespondence s Jaroslavem Kodešem (květen 2018)

42 Tamtéž

43 Nedělat je vždy nejpohodlnější... Rozhovor Jana Šotkovského s Milanem Strotzerem, Amatérská scéna 26. 10. 2018 [online]. Dostupné z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=txt&id=16644>

tento podtitul před několika lety obnovený FEMAD znovu vetkl do názvu, protože už o žádné „odmítnuté“ nejde, je to prostě přehlídka inscenací, které nepostoupily na JH a takto se kolem nich vytváří nějaký falešný nimbus.“⁴⁴.

4.4 Srovnání komentářů

Podle V. Špirita se význam podtitulu naplňuje tím, že o postup do Hronova rozhoduje porota, která je názorově stejná a vzniká tedy mezi inscenacemi v programu jen malá rozmanitost. Proto mají mít odmítnuté inscenace pořád své útočiště, kde se mohou porovnat a dostat reflexi.

Podle M. Strotzera je význam podtitulu zveličený a prakticky by festival mohl být šancí pro nepostoupené soubory dostat zpětnou vazbu i bez podtitulu.

Toto srovnání je pro mě velice zajímavé, protože sám nevím, ke kterému názoru bych se sám přiklonil. Na jednu stranu se mi líbí snaha organizátorů podtitul připomínat a odkazovat se tak k minulosti, kdy byly Poděbrady místem, kde se dalo nad divadlem uvažovat z jiných pohledů a v jiných kontextech. Také tímto podtitulem, skladbou programu a besedami stále upozorňuje na to, že přehlídky se dají dělat otevřené širokému, i nezasvěcenému publiku.

Při srovnávání výše uvedených výpovědí mě opravdu napadl pádný důvod, proč organizátoři zachovávají podtitul i v dnešní době. Nejspíše chtějí upozornit právě na systém postupových přehlídek, skrze které se právě na národní přehlídku nedostanou velice kvalitní a inspirativní inscenace.

Nepochybně se také odkazují k osobnostem, které se v minulosti nebály riskovat a založili přehlídku, která poskytovala bezpečí pro mladé lidi, kteří se chtěli vyjádřit ke stavu tehdejšího světa. Podobně je tomu i

44 Tamtéž

dnes - organizátoři zvou odborníky, kteří jsou
připraveni odmítnutým souborům poradit, jak nebýt příště
odmítnutými.

Závěr

FEMAD v Poděbradech byl ve své minulosti stěžejním českým festivalem. Vnímám jej jako festival, který významně pomohl k rozvoji nečinoherního amatérského divadla v Československu v době normalizace.

V jeho historii, kterou popisují v první kapitole, cítím velikou odvahu, která stála roku 1972 u zrodu myšlenky na festival, kde by se setkávali umělci, kteří chtějí tvořit divadlo jinak, nečinoherně. Divadelníci, kteří nechtějí mlčet a chtějí vyjádřit své výpovědi o stavu společnosti, ve které žijí.

Zpočátku klidný průběh prvních ročníků narušil náhlý zájem stranických činitelů, kteří zjistili, že publikum Jiráskova Hronova je nespokojené a doporučuje za dobrým divadlem jezdit právě do Poděbrad.

Po revoluci již nebyla potřeba reagovat na režim logicky tak velká. Organizátoři to vycítili a rozhodli se směřovat potenciál přehlídky na dětského diváka. Z technických důvodů se festival z Poděbrad přesunul do Libice nad Cidlinou právě jako festival a dílna divadla pro děti.

Zpět do Poděbrad se vrátil roku 2001 jako přehlídka činoherního a hudebního amatérského divadla. O rok později se spojuje s festivalem Divadelní Třebíč v „dvojpřehlídku“, ze které se vybíraly inscenace do hlavního programu Jiráskova Hronova. Podle kronikářky DS Jiří nesli poděbradští toto spojení s nevolí. Spolupráce mezi dvěma festivaly nebyla ideální a v mnoha směrech byla dokonce nefunkční, jak popsal v korespondenci se mnou Ladislav Langr.

Od roku 2007 už FEMAD působí jako samostatný festival s podtitulem salón odmítnutých. Odkazuje tím na svou minulost, kdy byly soubory a inscenace odmítány z programu národních přehlídek z politických důvodů.

Popisu festivalu z roku 2017 jsem věnoval druhou kapitolu. Nejen, že jsem zmínil zúčastněné soubory, ale také jsem specifikoval systém hlasování, reflexe, festivalový zpravodaj a popsal vítání souborů tak, jak jsem je ve zmíněném roce viděl.

Ve třetí kapitole jsem doplnil svůj výzkum dotazníkovým průzkumem, ve kterém se účastníci festivalu vyjadřovali k aktuálnímu ročníku a k otázce vnímání podtitulu festivalu v dramaturgii 46. ročníku.

Osobně si podtitul salón odmítnutých vykládám právě jako aktuální. Jednak připomíná nedokonalý systém výběru inscenací do postupových přehlídek. To především v případě, kdy se na salónu objeví inscenace natolik kvalitní, že předčí i kusy představené na Hronově (během posledního ročníku to byla inscenace (Ne)chtěná útěcha, v práci několikrát zmiňována). Dále odkazuje na to, že inscenace, které se objevují v programu mohou být svým způsobem problematické a podnítí tak zajímavé debaty v rámci hromadných reflexí. Komentáře k podtitulu od V. Špirita, L. Kodeše a M. Strotzera jsem srovnával v kapitole Salón odmítnutých.

Důvod, proč jsem přesvědčen o tom, že je FEMAD i dnes jedinečný je ten, že je ošetřena reflexe každého představení a to besedami v kruhu, jejichž průběh jsem popisoval v kapitole věnující se aktuálnímu ročníku. Jsem přesvědčen o tom, že takto otevřená diskuze na neprofesionálních přehlídkách stále chybí. Právě díky besedě v kruhu mohou i laikové konfrontovat své postřehy nejen s tvůrci, ale i s odborníky, což je pro všechny strany přínosem.

V dotazníkovém průzkumu se návštěvníci často vyjadřovali, že si na festivalu nejvíce cení nejen poctivých reflexí, ale také přátelské atmosféry. Ta je způsobena komorním prostředím poděbradského zámku, v jehož

areálu se FEMAD koná. Organizátoři si jsou vědomi omezeného počtu míst v hledišti divadla Na kovárně, kde festival probíhá a nemají touhu uměle jej navyšovat. Vědí, že jedna z předností festivalu je právě atmosféra přehlídky, která není nabitá přemrštěným počtem účastníků.

Je mi velikým potěšením, že festival přes všechny historické peripetie stále existuje a upřímně doufám, že dlouho existovat bude. České amatérské divadlo totiž potřebuje reflexi bez protěžování osobních zájmů, o nichž se zmínil Václav Špírit v naší konverzaci a já s ním v tomto bodě plně souhlasím. Je přece hloupé v době, kdy nikdo nediktuje umělcům co mohou a nemohou interpretovat, stavět si nepříjemné mantinely, které by se neprofesionální divadelníci báli překročit jen proto, že si to tak přejí lidé v lektorských sborech.

A jestliže organizátory poděbradského Festivalu mladého amatérského divadla alespoň trochu pohání touha výše popsané změnit, či na to jen upozornit, přeji jim, ať jejich zápal nevyhasne. A jestli se v obecném systému hodnocení nikdy nic nezmění, doufám, že se do Poděbrad budu moci za upřímnými besedami v kruhu vracet každý rok i nadále.

Použité informační zdroje

Knižní prameny:

CÍSAŘ, Jan, et al. Cesty českého amatérského divadla. Praha: IPOS – Informační a poradenské středisko pro místní kulturu, 1998, 448 s. ISBN 80-7068-129-2.

Časopisy:

Časopis Amatérská scéna č. 2/ 1973, ročník 10. (Ochotnické divadlo 19.), IPOS Praha

Časopis Amatérská scéna č. 7/ 1973, ročník 10. (Ochotnické divadlo 19.), IPOS Praha

Časopis Amatérská scéna č. 1/ 1983, ročník 20. (Ochotnické divadlo 29.), IPOS Praha

Festivalový zpravodaj FEMAD 2017

Internetové prameny:

FEMAD 1982 – dokument o 10. ročníku Festivalu mladého amatérského divadla. In: Youtube [online]. 27. 6. 2016 [cit. 13. 4. 2018]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=BXhczgfKUiY>. Kanál uživatele amaterskedivadlo.

FEMAD Poděbrady – o přehlídce. *femad poděbrady* [online]. [cit. 14. 4. 2018]. Dostupné z: <http://www.femad.cz/o-prehlidce>

Nedělat je vždy nejpohodlnější... Rozhovor Jana Šotkovského s Milanem Strotzerem, Amatérská scéna 26. 10. 2018 [online]. [cit. 13. 5. 2018]. Dostupné z: <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=txt&id=16644>

Ostatní prameny:

STROTZER Milan., Programová brožura XXV. Ročníku FEMAD – festivalu a dílny divadla pro děti v Libici nad Cidlinou 1997, str. 57

Rozhovor s Ladislavem Langrem

Rozhovor s Václavem Špiritem

Výňatky z korespondence s Jaroslavem Kodešem

Kronika FEMADu I. a II. díl